

CSEKE PÉTER

ERDÉLYI CSILLAGUNK, BALÁZS FERENC (1901–1937)

I.

1. Abban az időben, amikor egyszerre kétszázezren hagyták el Erdély földjét, olyasmi is megesett, hogy ugyanazon családon belül különbözőképpen döntöttek: a hűségeskü letételének megtagadása miatt állását veszített apa áttelepülésre kényszerül – hogy apróbb gyermekei felneveléséhez megkereshesse a legszükségesebbeket –, miközben életbe induló, érettségizett fiai hallani sem akarnak arról, hogy elhagyják a szülőföldet, amely a főhatalom-változás következtében tájhozaja lett a nemzetestről leválasztott magyar kisebbségnek. Dr. Balázs Ferenc postai fogalmazó 1921-ben kel útra családja nagyobb részével, hogy előbb Püspökladányban, majd Miskolcon telepedjék meg. A már nagykorú fiúk viszont Kolozsváron maradnak: a gyakorlatias Ernő állást vállal és megnősül, Ferenc pedig folytatja 1919-ben elkezdett teológiai tanulmányait, jóllehet diákkorában gépészmérnök szeretett volna lenni. Egyéni és társadalmi kényszer egyaránt belejátszik döntésébe: hosszas tüdőbetegsége miatt az orvos faluhoz kötődő életmódot ajánl ugyan számára, de az még nagyobb súllyal esik a latba, hogy 1918 után az érettségizett magyar fiatalok vagy külföldön folytathatták tanulmányaikat (csak hogy az így szerzett diploma nosztrifikálása később gondot okozott), vagy pedig – minthogy az állam nyelvét még nem ismerték – beiratkoztak a teológiára, az egyetlen főiskolára, ahol anyanyelvükön tanulhattak. Balázs Ferenc nem érez különösebb elhivatottságot a papi pálya iránt – az unalmas előadások alatt kötetnyi mesét ír, szabad idejében lapot szerkeszt –, abban azonban kezdettől fogva bizonyos: magára maradt népe felemeléséért, megszervezéséért így legalább kedvére apostolkodhat.

Számtalan tanulmány és a róla szóló monográfia¹ után sem érezzük eléggé tisztázottnak: milyen felismerések, benső késztetések tették lehetővé, hogy a húszéves Balázs Ferenc ellen tudott állni a családját tovasodró történelmi szélfúvásnak. Mindenekelőtt azt kell világosan látnunk, hogy szülőföldhöz való ragaszkodása nem labilis természetű érzelmi kötődésen alapult, hanem tudatos program szerint kialakított Erdély-ismereten. A Trianon előtti nyári vakációkban módszeresen bejárta a történelmi, néprajzi, népköltészeti értékek felfedezésére

¹ Mikó Imre, Kicsi Antal és Horváth Sz. István munkáját 1983-ban jelentette meg a Kriterion Könyvkiadó.

csábító tájegységeket (nem csak a Székelyföldet!), és bőséges szellemi poggyászal indult mindig barangoló útra (akárcsak korábban Orbán Balázs vagy később a helytörténész Borbáth Károly, az író-szociográfus Beke György). Kiemelendő, hogy eszmélésének időpontjában tapasztalhatta a történelmi sorsfordulót átélő-megszenvető népe irányvesztettségét. Szerencsére nemcsak a civilizációs elmaradottságot, a nép vegetatív létviszonyait látja; felfedezi a faluközösségek megtartó erejét s azt a népi értékvilágot, amely a közösségi tudatot táplálja.

Bármennyire érzékenyen érintette is családjának áttelepedése, Balázs Ferencet az 1921-es esztendő nem csak veszteségtudattal töltötte el. (Kortársainak egybehangzó véleménye szerint különben is csak átmenetinek tekintette ezt az állapotot, amiképpen a középrétegek sem hitték véglegesnek a trianoni döntéseket; ezért az illúzióért, mint ismeretes, a romániai magyarság súlyos árat fizetett.) Az új helyzetben elsőként a polgári demokraták és a népi radikálisok hallatták a történelmi józanság kiáltó szavát, és az ő erkölcsi példájuk erősítette az értelmiségi pályára készülő népi származású fiatalok népsorsot vigyázó felelősségérzetét, helytállás-erkölcsét.

Gondoljunk mindenekelőtt Kós Károly, Paál Árpád és Zágoni István máig visszhangzó röpiratára, az 1921. január 24-én megjelent *Kiáltó szóra*, amely önszervezésre, munkára, építésre szólította fel a sorscsapástól bénult, tulajdon cselekvésképtelenségének és tájékozatlanságának is kiszolgáltatott erdélyi magyarság tömegeit. És ne feledkezzünk meg az 1921 nyarán kisbaconi birtokára véglegesen hazatelepülő Benedek Elekről, aki – ha személyes példájával nem is tudott gátat vetni a Magyarországra tartók áradatának – egyetlen tanácsot adott mindenkinek: „Dolgozzatok, dolgozzatok!” A munkában persze maga jár elől: néplapot indít (előbb a *Vasárnap*, majd a *Vasárnapi Újság* főszerkesztője); vállára veszi a *Cimbora* című gyermeklap szerkesztésének és megjelentetésének gondját (egyik munkatársa épp Balázs Ferenc, akinek első könyve, a *Mesefolyam*, a gyermeklap kiadásaként jut el az olvasókhhoz 1922 karácsonyán); amikor már nem áll a rendelkezésére újság, kalendáriumok hasábjain szól a néphez; és mindezeket túl haláláig megjelentet még vagy harminc önálló könyvet és füzetet. Benedek Elek törekvése világos volt mindenki előtt: tollával a gyermekek és a felnőttek öntudatát egyaránt erősítette, hogy az új helyzetben népe önmagára találását elősegíthesse; ezzel egy időben a lelkek békéjéért munkálkodott, hogy az együtt élő népek valóban együtt élhessenek, s ne egymás rovására, megmagyarázhatatlan hatalmi tébolynak kiszolgáltatva. Kós Károly előbb néppártot alapít, majd – miután a politikából kiszorul – a kisebbségi életkeret szellemi otthonteremtéséhez lát hozzá. Író társaival és elvarátaival megalapítja a két világháború közötti romániai magyar könyvkiadás legrangosabb műhelyét, az Erdélyi Szépművészeti Céhet, amelynek eredményes működése aztán lehetővé teszi, hogy a helikoni munkaközösség életre hívhassa a regionalizmus távlatlanságán felülemelkedő, a sajátos értékeket az egyetemesség fényében szemlélő szépirodalmi folyóiratot, az *Erdélyi Helikont*.

2. A Németh László-centenárium (2001) Erdélyben újólag ráirányította a figyelmet az író 1935-ös romániai útinaplójára, a *Magyarok Romániában* korabeli fogadtatására és későbbi visszhangjára. A marosvásárhelyi Mentor Kiadónál – Nagy Pál gondozásában – megjelent kötet folytatja az 1937-es *Nem lehet*-vita reflexióival 1989-ben elkezdett kisebbségi létértelmezések sorát, s minden bizonyos jótékonyan elősegíti az értelmiségi önvizsgálatot.

A tágabb időkeretben történő vizsgálódás több szempontból is kívánatosnak mutatkozik. Az erdélyi magyar értelmiség önértékelésébe már csak a személyes érintettség okán sem épülhettek be annak idején azok az értékprincípiumok, amelyek – lehangoló tapasztalatok alapján – kisebbségi értelmiség-tipológia felállítására készítették a magyar szellemi erők organizátorát. A kommunista diktatúra alatti évtizedek pedig egyáltalán nem kedveztek a kritikai igényű értelmiségi önreflexióknak. Az 1989 utáni politikai rendszerváltást követő években (amikor higgadtan lehetett volna értelmezni a kisebbségi értelmiség – két rendszert is túlélő! – magatartás-típusait) így állt elő az a fura helyzet, hogy az önmagukat mérvadónak tekintő értelmiségiek egy része már magát az „értelmiségi hivatástudatot” is vehemensen elutasította.

Holott Németh László épp ezt, az értelmiségi hivatástudatot akarta felerősíteni! Ismeretes, hogy rokonszenvét egyértelműen a népből kinőtt író (Tamási Áron) magatartása nyerte meg. Nem leplezte ellenérzését a minden sérelmet számon tartó *dohogó*val, illetve a feltétel nélküli kompromisszumokat kötő *lojálissal* szemben. Legférfiasabb típusnak a *szervezőt* tekintette, „aki föladta kezdeti íróálmaint, s az omló part egy darabjának megkötésére szedi össze az érejét”. Veress Dániel – aki a hatvanas évek végén és a hetvenes évek elején tartalmas személyi és levelezői kapcsolatban állt Németh Lászlóval – úgy tudja, hogy a *dohogó* típusához Abafáy Gusztáv, a *lojális*hoz Szemlér Ferenc, a *szervező*höz pedig Kacsó Sándor szolgált mintaként.² Németh László mindhármukkal Brassóban ismerkedett meg. Önéletrajzi visszaemlékezéseinek második kötetében³ Kacsó Sándor szavá is teszi, hogy „magára ismert” a *szervező*ben. Ám Németh László nem személyeket akart megírni – útirajzában is típusalkotásra törekedett. A *Magyarok Romániában* szövegösszefüggéséből Balázs Ferenc és Jancsó Béla alakja is egyértelműen felsejlik. (Alighanem épp maga Kacsó beszélt róluk Németh Lászlónak, hiszen a *Tizenegyek*beli – 1923-as – közös indulás óta mindkettőjükkel szoros baráti és munkatársi viszonyban állt...)

Érdeemes eltöprengeni azon: ha Németh László élményközelből is megismerte volna a világtávlatban gondolkodó Balázs Ferenc kisebbségi életstratégiáját, s nem az íróálmaint feladó, „tejeskannácskák közt ténfergő” erdélyi Don Quijote

2 Veress Dániel: *Ami a Téli utazásból kimaradt*. In: *In memoriam Németh László*. Nagybánya, 1995. 13–31.

3 *Fogy a virág, gyűl az iszap*. Kriterion Könyvkiadó, 1974.

hallomásbéli képét viszi magával, talán Jancsó Béla sem kér „perújrafelvételt” a *Magyarok Romániában* megjelenését követően. Igaz, Mészkö már csak azért sem kerülhetett be Németh Lászlóék útiprogramjába, mert Balázs Ferenc épp a debreceni klinikán feküdt. Amikor pedig pár órai munkaidőt engedélyezett számára az orvos, rótt a *A rög alatt* árkusait, illetve – mulasztásait pótolandó – rengeteget olvasott. Akkor fedezi fel magának Németh Lászlót. A releváció erejével hat rá, hogy életfelfogásuk, gondolatviláguk, törekvésük mennyire hasonlatos. 1935. november 24-én kelt levelében arról tájékoztatja feleségét, Christine Frederiksent: ha meggyógyul, feltétlenül megismerkedik a vele épp egyidős, „kitűnő emlékezőtehetségű” és „nagyon művelt” Németh Lászlóval, akinek a művei máris hozzásegítették őt ahhoz, hogy önmagát jobban értse, cselekedeteivel számot vessen. Ennek a felismerésnek pedig – úgy érezte, hogy ő „tipikus erdélyi ellentéte” Németh Lászlónak, „intuícióval, találékonysággal, de behatárolt tudással” – rendkívüli jelentősége volt a szavak és tettek azonosságára épülő művének, *A rög alatt*nak a genezisében.

3. Balázs Ferenc drámájában – ahogy Jancsó Béla leírja a *Magyarok Romániában* írójával vitázva⁴ – Németh László is a sajátjára ismerhetett: „Mikor Reymont világhíressé vált parasztrehány megjelent, az akkor lengyel területeken lévő német megszálló parancsnokság rendeletileg olvastatta el azt minden német tiszttel, hogy belőle a lengyel népet megismerjék. Balázs Ferenc könyve irodalmilag bizonyára kevesebb a Reymonténál, nem is akar irodalom lenni. De aki az erdélyi faluval, életünk alapjával bármilyen formában foglalkozni kíván, annak számára ez a könyve nélkülözhetetlen és elkerülhetetlen. A népért való jóakarát és tudás küzdelme a néppel: ez az a dráma, amely egész kisebbségi életünk szimbóluma is: a jóakarát és az önfeláldozás küzdelme az előítéletek, önzések és közöny irtóztatós tehetetlenségi nyomatókaival.”

Az „új életre biztató építő akaratot” olvassa ki László Dezső is *A rög alatt*-ból: „Végre egy könyv, amelyik nem az elsodort faluról, hanem a megépülő faluról szól...” Amire László Dezső 1936 derekán felfigyel, az Balázs Ferenc halála után hetven évvel is érvényes.

a) *A rög alatt* nem csupán szociológia „helyzetfelvételt” nyújt, hanem *társadalomépítési modellt* is teremt;

b) szerzője *világtávlattól* tekint a megoldandó kisebbségi gondokra és nem valamely ideológia egyoldalú *propagandisztikus* célzatával;

c) munkája nem meríti ki ugyan valamely par excellence szépirodalmi műfaj – a regény – fogalmát, ám minden sorából kiérződik, hogy *írói kényszerből* született *alkotás*;

4 *Ahogy lehet*. Erdélyi Fiatalok, 1935. IV. 109–110.

d) nem is kimondottan tudományos szempontokat érvényesítő mű, és mégis azt érezzük, hogy a szerző a világfolyamatok egyetemes összefüggésrendszerébe beágyazottan vizsgálja az általa is alakított „életdarabot”. Munkája ekképpen válik – alapvető céljainak megfelelően – jövőnek feszülő, korszerű életformát ki-munkáló, az értelemre és az érzelmekre egyaránt ható, zaklatóan meggondolkoz-tató írássá.⁵

II

1. Öt esztendővel azelőtt, hogy a Romániai Magyar Írók sorozatban könyv-spolcunkra helyezhettük a *Bejáróm a kerek világot (1923–1928)* agyoncenzúrázott példányát⁶, szerkesztőségi kollégáimmal egyetemben a kibédi olvasókkal volt érdekes találkoznánk. A falu gazdasági felemelkedésének esélyeit és módozata-it latolgatva egyszer csak valaki „egy Balázs Ferenc-típusú” unitárius lelkész felől érdeklődött: várható-e még tőle – aki Bözödi György emlékezete szerint a két világháború között a Nyikó menti Kadácsban „tyúkokkal prófétált” – újabb baromfityenyésztési kézikönyv, s ha igen mikorra? Ez a kérdés vitt el hamarosan Ürmösre ahhoz a Lőrinczi Lászlóhoz, akit Balázs Ferenc amerikai útítársaként tartottak számon 1970-ben is a kibédiek.

Néhány mondat után kiderült: Balázs Ferenc személyisége nem is annyira a kolozsvári unitárius teológián keltette fel érdeklődését, ahol kollégák voltak, hanem 1926 nyarán, amikor Chicagóban egy hónapot együtt tölthettek – és reggeltől estig a rájuk váró erdélyi teendőket tárgyalták. Amherst városának gazdasági főiskolája ennek köszönhetően került be aztán Lőrinczi László életrajzába: missziós lelkézi szolgálata leteltével és megtakarított pénzével ugyanis ebben a Massachussetts állambeli intézményben készült fel arra, hogy – Balázs Ferenc kisebbségi társadalomépítői terveinek beavatottjaként – korszerű gazdasági ismeretekkel térhessen haza szülőföldjére.

Lokálpatrióta eszmélésemet ugyancsak táplálta, hogy Ürmösön azt is megtudtam: tizenegyezer kilométer távolságból Balázs Ferenc épp az én legfestőibbnek tartott humoródmenti falumat, a regölés ősi – a kereszténység felvétele előtti idők világából is üzenő – szokásáról ma már az egész Kárpát-medencében ismert Kénost választotta volt szolgálata színhelyéül. Azóta is sokszor belém sajog a veszteségtudat fájdalma: mekkora kár érte ezt a Hargita alatti tájegységet azzal, hogy annak idején nem Kénosban ölthette magára a papi palástot Balázs Ferenc. Ennél is fájdalmasabb: világkörüli útja után egyházi előljárói jó ideig megfigyelés alatt tartották. A székelykeresztúri unitárius kollégiumban kellett nevelősködni. Ma sem világos előttem: mivel zavarta meg annyira előljáróinak biztonságérzetét?

5 László Dezső: *A rög alatt*. Erdélyi Fiatalok, 1936. II. 37–41.

6 Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1975.

Hiszen ő nem tekintette magát sem a teológiai professzori cím, sem a püspöki szék várományosának. Pedig a halála előtt írt, máig kiadatlan, 216 gépelt oldalt számláló *Új ember vallása* önmagában is azt tanúsítja: méltó volt mindkettőhöz. A leginkább pedig az egyházalapító Dávid Ferenc szelleméhez, akiről 1935-ben oly bensőséges képet rajzolt az Erdélyi Szépművés Céh kiadásában megjelent *Erdélyi csillagokban*, mint azóta senki más.⁷

2. *A rög alatt* ismeretében válik igazán szellemtörténeti fontosságúvá Balázs Ferenc hátrahagyott munkája. Hiszen aki tudatában van *erdélyi otthonirodalmunk* (Molter Károly telitalálat-értékű kifejezése) eme reprezentatív alkotásának értékeivel, az előtt nyilvánvaló: már a rendhagyó faluszociográfia alapvetéséül szolgáló ötéves mészköi társadalom-reformer kísérlet leírása is mindegyre valásbölcseleti és „végső kérdéseket” feszegető filozófiai megnyilatkozásokba torkollik. Alkotásszemléleti és alkotáslélektani törvényszerűséggel. Mivelhogy a nagyvilágból hozott és a megálmódott Isten völgyének kiépítésében szerzett Aranyos vidéki tapasztalatait íróként ekképpen tudta szervezteni.

Tévednénk, ha azt hinnők, mindez elsődlegesen Balázs Ferenc teológiai műveltségével és lelkési működésével függ össze. Elvégre már tizenöt-tizenhat éves korától kezdve – amikortól költői működését is számíthatjuk – komolyan foglalkozott az élet nagy kérdéseivel, és a *Tizenegyek* programadásában csakúgy, mint világ körüli útja során megerősödött erdélyi célkitűzéseiben a filozófiai (kezdetben óhatatlanul mitikus, majd szükségszerűen letisztult) szemléleten alapuló írói megközelítési és megjelenítési módot tartotta célravezetőnek. Egyértelműen megerősíti ezt *Megkötöttség és szabad akarat* című – halála után megjelent – valomásában: „Az a bizonyos *miért*, amikor az ember, ha gyermek is, az egyes dolgokat már a dolgok egyetemes rendszerében kívánja megérteni, az a bizonyos *miért* csak akkor tolul elémbé, amikor már egy esztendeje ágyhoz, heverőszékhez nyűgözött a korán fellépő tüdőbetegség.”⁸

Amiként rövidre szabott élete alkonyán, amidőn a kényszerű távozás csilapíthatatlanul magas lázában égett. Amikor már csak az írás maradt számára az egyetlen cselekvési lehetőség.

7 Biztató jelnek tekinthetjük, hogy a rendszerváltás után, Balázs Ferenc halálának hatvanadik évfordulóján dr. Rezi Elek teológiai professzor, főjegyző „a vallás és a tudomány, a hit és az értelem, az elmélet és a gyakorlat harmóniáját kereső” lélek megkerülhetetlen teológiai munkásságára hívta fel a figyelmet. Ezeket a gondolatokat állította tágabb összefüggésrendszerbe a Lakitelki Unitárius Napon – 2008. április 8-án – megtartott, Balázs Ferenc hit- és életszemléletét kifejtő előadásában is. – lásd e lapszámunkban.

8 Erdélyi Helikon, 1937. 6. 395–404.

3. *A rög alatt*ból sugárzó, változtatást sürgető szelleme azonban nem csupán Aranyosszéken kelt új életre (az orvosként és költőként egyaránt nagyra becsült Vásárhelyi Géza „reanimátori” közreműködésével), hanem például a Nagy-Homoród mente apró falvaiban is, amelyek közül a tatárdúlást túlélte, diófák lomb-sátra alatt meghúzódó Kénos oly megejtően beopta volt magát Balázs Ferenc szívébe még diákkori vándorlásai idején – amikor Erdély tudatos megismerésének igényével járt vidékről vidékre –, hogy a felhőkarcolók árnyékából ide vágyódott haza. Nem csoda hát, hogy marosvásárhelyi meg kolozsvári festő barátaim 1979 májusában annyira „beleszerelmesedtek” Kénosba meg a vele „ikerszépségű” Gyepesbe, hogy azóta is minden évben visszakíváncsoznak arra a vidékre – állandó Homoródmenti Képtárt teremtő társaikkal egyetemben. Termékeny szellemi együttlétre, együttgondolkodásra csábítva egyszermind írókat, költőket, a tájegység népének gondjain enyhíteni próbáló nagy tudású embereket. Valami hasonlóról álmodhatott Balázs Ferenc is, amikor Székelykeresztúrról átszekerezett a Homoród mentére, ahol Amerikából hozott vetítettképes sorozatokkal és világtágító gondolatokkal alakította az emberek jövőképét. Mindenesetre jelképes üzenete volt annak a ténynek, hogy az első tárlatmegnyitón Gellérd Imre, az 1956-os magyar forradalom eltiprása után súlyos börtönövekre ítélt homoródszentmártoni unitárius lelkész Balázs Ferenc emlékét idézte, félreérthetetlen célzással a művészi világteremtés „képfelmutatása” és az akkori idők politikai képmutatása közti különbségre.

Minden bizonnyal ez is oka lehetett annak, hogy a nyolcvanas években egyre keményebbé váló Ceaușescu-diktatúra Hargita alatti kiszolgálói mind nagyobb gyanakvással figyelték kezdeményezésünket, és jóval a rendszerváltás előtt persona non gratává nyilvánítottak szülőföldemen. Akkor éreztem meg voltaképpen a társadalmi önszerveződés igazi erejét, amire *A rög alatt* többszöri újraolvasása során már ráéreztem. Örültem hát Kántor Lajos megtisztelő felkérésének, hogy a budapesti Héttorony Kiadónál megjelenő újabb *Erdélyi csillagok* számára Balázs Ferencről készítsek szellemi „csillagképet”. Talán a kétharmadát ha papírra vettem az *Önszervező társadalom erdélyi építőjét* megidéző írásomnak, amikor – 1989. június 20-án – szokatlanul korai és erőszakos csengetés jelezte: amit raktam délig, leomlott estére. Jó időbe telt, amíg Déva-váras romjaiból újraépíthettem a szöveget. Összetartó erejét Balázs Ferenc időszerűségének a relevanciája jelentette: a cselekvésképtelenség drámájából is erőt csiholó és hitet sugalló szellem – és a tőle elválaszthatatlan jellem – jelenléte.

4. Ez keríti hatalmába újságíró-jelölt tanítványaimat is, valahányszor a szociográfia erdélyi alapműveit elemezve *A rög alatt* írói attitűdjével szembesülnek. Ugyanolyan katarzist vált ki belőlük ez mű, mint a magyar vagy a világirodalom bármelyik emlékezetes alkotása. (Ez készítetett arra, hogy a marosvásárhelyi Mentor Kiadónál a kötet újrakiadását szorgalmazzam – Böződi György méltán

híres könyvével, a *Székelly bánjával* és Tamási Áron költői ragyogású szociográfiájával, a *Szülőföldemmel* egyetemben.) Hiszen vizsgálódásaik során nem csupán a műfaji ismerveket veszik számba, hanem *magukra* és *magunkra* vonatkoztatják a mézskői kísérletek ma is zaklató kisebbségi drámáját. És – törvényszerűen – azt is mérlegelik: hasonló helyzetben ők vajon miként cselekednének?

Aligha véletlen, hogy azok a kilencvenes évek végén indult fiatal értelmiségiek, akikben – talán épp a harmadik kisebbségi életkezdés során megélt tapasztalatok alapján – érdeklődés támadt a maival sok tekintetben analóg két világháború közötti kisebbségi helyzet jelenségei iránt, nemcsak *A rög alatt* mához szóló üzenetével, hanem a mű gondolati előzményeivel, koncipiálásának előtörténetével, genezisével is foglalkoznak. Közéjük tartozik tartozik Vallasek Júlia is, aki már 1998-as államvizsga-dolgozatának (*Portré levelekben – Balázs Ferenc és Christine Frederiksen levelezése*) megírása előtt hozzálátott az értekezése alapjául szolgáló angol nyelvű levelezés lefordításához és feldolgozásához. Voltaképpen azt a periódust vizsgálja tüzetesebben, amelyikben Balázs Ferenc az átfogó kisebbségi társadalom-reformer tervezetések és próbálkozások szintjéről átlép a megvalósítások és kudarcok kezdeti szakaszába. Leginkább a kudarcok figyelmeztetik az írókat arra – érvel Vallasek Júlia –, hogy a megélt, biztosnak és megdönthetetlennek mutakozó igazság nem egyszer s mindenkorra zárja le a továbbgondolás útját. Amint a kinyilvánított igazság feltételrendszere vagy annak néhány eleme megváltozik, Balázs Ferencnél újra beindul az igazságkeresés folyamata, a helyes(ebb)nek ítélt megoldások kinyilvánításának és gyakorlati kivitelezésének igénye.

Mindez szorosan összefügg a rá jellemző, távlati összefüggésekben való organikus gondolkodással, amelynek során – miként a szóban forgó dolgozatban olvasható – „a legapróbb tett is beépül egy nagyobb szerkezetbe, s így jön létre az az organikus egész, amelyben a legkisebb részecskéje is önálló, de egyúttal szerves része az egésznek, azzal együtt működik...” E felismerés önérzetes vállalásának ekképpen ad hangot Balázs Ferenc: „Elmenni egy elmaradott marylandi faluba, s ott a legcsodálatosabbakat cselekedni, nem vonz engem, mert amit ott tehetek, nem egy nemzeti megváltás része, a társadalomnak csupán tíz százaléka vonatkozik. Azt hiszem, mindig is érezted, hogy Mézskőn keresztül egy egész népért cselekszem, sőt egész Kelet-Közép-Európáért és Ázsiáért! Ezért nemzeti (erdélyi) alaknak tekintenek, míg egy másik, aki megszervez és kézben tart négyöt szövetkezetet csak a saját falujának használva, nem több helyi hírességnél.”

III

1. Alapos filozófiai/teológiai műveltségének és világljáró útján megszerzett tapasztalatainak köszönhetően Balázs Ferencnek meggyőződésévé vált: mindenfajta megváltás esélye mibennünk rejlik, tőlünk függ. Ha nem is egyedül

üdvözítő módon, természetesen. Neki, aki világtávlatban, emberiségi méretekben gondolkodott, igazán elhíhetjük: az emberiség – s benne a minden rendű és rangú kisebbségek – sokasodó gondjainak a megoldása érdekében globális és helyi szinten egyaránt cselekedni kell. Lehetőleg egy időben. Mivel a felülről elrendelt „világmegváltás” csak diktatúrával valósítható meg, az emberhez méltó életmód megteremtésének lehetőségét az alulról felfelé kiépülő civil társadalommodell érvényesítésében látta; az egyén, a család, az egymásból és egymásba épülő kisebb és nagyobb közösségek, valamint az állam(ok) viszonyrendszerének megnyugtató rendezésében; hogy sem az egyének, sem a közösségek ne legyenek, ne lehessenek kiszolgáltatottjai a mindenkori államhatalom/államhatalmak kényekedvének.

Ma is megszívlelendő felismerése: bizonyos dolgok csak az egyénre, mások meg kizárólag a közösségekre tartoznak; ismét mások a nemzetekre, az államokra, magára az emberiségre. Ha mindenik megtenné a maga helyén és a maga idejében azt, ami kizárólag tőle függ – egyből áttekinthetőbbé válnának az emberi(ségi) viszonylatok. Olyan helyi viszonyokat és globális viszonyrendszereket kell kialakítani – üzeni *A rög alatt*ban 21. századi olvasóinak –, amelyeket ő maga is befolyásolni képes.

Testamentumában úgy rendelkezett, hogy holta után is közhasznú lehessen. Szigorúan meghagyta, hogy minden írói járandósága *A rög alatt*ban olvasható víziójának, az *Isten völgye* fejezetben leírtaknak a megvalósítására fordítsák. Ennek kapcsán fogalmazta meg Lászlóffy Aladár: „Legyen eszünk, ha már volt!”

2. Annak a magatartásnak az alapján, amit számunkra megtestesített, Erdély fényesen ragyogó szellemei közt Balázs Ferencnek ott a helye a Benedek Eleké, a Kós Károlyé mellett. Ha pedig a még távolabbi időben keressük a párhuzamot, akkor azt kell mondanunk, amit a népi írók mozgalmának tetőzése idején Darvas József is pontosan érzékelt: szellemi felmenői között ott találjuk az Apáczai Csere Jánosokat, a Dávid Ferenceket.

A mai olvasót persze az érdeklí elsősorban: mi az, amiben – mutatis mutandis – rajtuk túlmutat? Jövőt fürkésző tekintetünk számára mit sugallhat?

Szerencsésebb irodalmakban mások abban az életkorban lépnek nyilvánosság elé, akkor kezdik pályájukat, amikor ő – túlhajszolt életritmusban – a sajátját rég befejezte. Szándékosan fogalmaztam ekképpen. Mert hát kímélhette volna-e magát tájainkon az a népe sorsáért lobogó írástudó, aki indulásakor nemcsak egy szerveződő írói nemzedéknek, nemcsak egy frontáttörésre készülődő irodalmi irányzatnak, hanem magának a születőben levő romániai magyar irodalomnak adott programot?! Hát a világkörüli útjáról felkészült társadalomkutatóként és -szervezőként hazaérkező, modern életszemléletet sugárzó gondolkodó, akinek nem ötven, hanem mindössze öt esztendő állt a rendelkezésére, hogy kisebbségi

körülmények közepette az önszervező társadalom modelljét megteremtse?! Felépésének, irodalomteremtő heroizmusának minden bizonnyal kedvezett, hogy indulása egybeesett a trianoni traumából lassan ocsúdó nemzetrészt kényszerű önszermelésével, az új erdélyi életkezdés útkeresésével, a kisebbségi modus vivendi kialakításával. Társadalomreformer gondolatai számára viszont – amelyeket nem véletlenül a gazdasági világválság mélypontján, a kisebbségi létviszonyok első évtizedének végén próbált törekeny testtel, jóformán segítő kezek nélkül gyakorlatba ültetni, amikor a korábbi illúziók jórészt szertefoszlottak – alighanem a nyolcvanas évek második felétől kedvezőbb az idő, mely a reformgondolatok újabb kori reneszánszával jellemezhető.

Sokak számára meglepőnek tűnhet: íme, egy erdélyi író ember, akit nem ennek vagy annak a művének a maradandósága foglalkoztatott elsősorban, hanem emberformáló és társadalom-átalakító vállalkozásának jövőteremtő ereje. Holott nincs ebben semmi különös, ha már felismertük, hogy Balázs Ferenc az intenzíven megélt autentikus lét megszállottja volt, szavak és tettek azonosságának napjainkban ugyancsak ritkaságszámba menő embere, aki jól tudta: más az írás és más a cselekvés társadalmi közege. Márpedig ő nem kiemelkedni akart, nem tündökölni vágyott, hanem beépülni, használni. Lehetőleg azonnal. És ott, ahol élnie adatott.

Nem hőse kívánt lenni népének, hanem a maga korának alakítója, az ember cselekvési szabadságát szűkre szabó viszonyok közepette is az emberi teljességigény ébren tartója, tudatosítója. Hogy ez olykor áldozatot kíván, óhatatlanul áldozathozatallal jár? Most látjuk igazán, hogy épp az emberi teljességigény és a kisebbségi létviszonyok drámája avatja őt felfedezésre váró, némethlászlói hőssé. (Nem véletlen, hogy tragikus sorsa a fentebb már említett Vásárhelyi Gézárt ihlette drámaírásra...)

3. Balázs Ferenc alig múlt húszéves, amikor Kemény Jánossal társszerkesztésben, Jancsó Béla és Kacsó Sándor munkatársi közreműködésével fórumot teremtett nemzedékének. Bár az *Előre* című félhavi kolozsvári folyóiratnak mindössze kilenc száma jelent meg 1922 első felében, a legújabb kutatások a nemzedéki vállalkozástól számítják irodalmunk népi irányzatának jelentkezését, amelyet a következő évben a *Tizenegyek* antológiája tesz emlékezetessé. Ezek a fiatal írók olyan közös programot alakítanak ki Balázs Ferenc kezdeményezésére, amelyik a kisebbségi létkeretben fogalmazza újra az irodalom hivatását, s az új életkezdés belső (népi) erőtartálékaira irányítja a figyelmet. Az irányzat képviselői szembefordulnak a társadalmi haladást gátló maradisággal éppúgy, mint az irodalmi megújulást akadályozó konzervatívizmussal; ugyanakkor a korabeli avantgárd törekvések és a népi világszemlélet égisze alatt létrejött értékek egyeztetése alapján kívánják megújítani az irodalmi műfajokat, kiaknázni, korszerű formanyelv részévé avatni a népi alkotószemlélet teremtő mozzanatait.

Bár már a kortársak egy része úgy érzekelte, hogy Balázs Ferenc az irodalomteremtés lázában a kelleténél jobban hangsúlyozta a partikularitás szerepét – attól a felismeréstől vezéreltetve, hogy a székely léleknek „a mélye ugyanaz, mint a mitológiákat teremtő görögöké és germánoké” –, figyelmünket ma nem kerülheti el, hogy a sajátosságoknak nem önmagukban, hanem az egyetemesség viszonylatában tulajdonított értékképző szerepet. Akárcsak az esszéíróként és kritikusként fellépő Jancsó Béla, aki az akkoriban jelentkező székely elbeszélők (Nyirő József, Tamási Áron, Kacsó Sándor) úttörésében látta bizonyítottnak a népi irányzat létjogosultságát. Úgy tűnik azonban, hogy könnyebb volt programot adni, mint a művészi alkotómunka gyakorlatában érvényt is szerezni annak. Nemcsak elszánás kérdése ugyanis, hogy az író bele tudja-e dobantani a világ szívébe az „Egyetemes Élet székely szavát”, hanem mindenekelőtt a tehetségé és a művészi önfegyelmé. Vagyis: ahhoz, hogy ez az irodalom „a mi talajunkból messze nézővé nőtt virág” lehessen – Balázs Ferenc metaforája szerint –, önmagában nem volt elegendő a küldetéstudat, a székely író-fiakban duzzadó „hatalmas életakarat”.

A *Tizenegyek* tizenegyedik évfordulóján kiderül – szépen ír róla Jancsó Béla –, hogy akik közülük figyelemreméltót végeztek, azok időközben jórészt az irodalom-, művelődés-, ifjúság-és társadalomszervezés, valamint az újságírás és a népnevelés ügyének kötelezték el magukat elsődlegesen. Egyedül Tamási Áron vált kimondottan szépíróvá. Igaz, az antológiában szereplők közül senki sem folytatott olyan erőteljes – gyakorta kudarcokkal is szembenéző – művészi küzdelmet azért, hogy a maga pályáján maximálisan kiaknázhassa a népi irányzatban rejlő értékképző lehetőségeket. Romantikus kezdetektől, a székely mitológia-teremtés bűvöletétől vezetett írói útja – a regionalizmus meghaladása révén, hosszas letisztulási folyamat eredményeként – az össznépi-nemzeti-egyetemes szintézis felé.

4. És Balázs Ferenc? Úgy tűnik, hogy nemzedék- és irodalomszervező tevékenysége csupán előiskola volt számára későbbi társadalomreformer munkájához. Világkörüli útja során ugyanis teljesen átértékelte az irodalomról vallott felfogását. „Olvasmányain, személyes tapasztalatain keresztül – állapítja meg László Dezső⁹ – nemcsak a magyar vagy az európai modern gondolatokat ismer-te meg, hanem meglátta a világ minden népének igazi modern szellemét. Ebből pedig nem következett semmiféle modernkedés vagy hóbort. Minden modern gondolatot egyetlen gyűjtőlencsébe tudott összefogni, és ez a lencse nem volt más, mint itteni életérdeünk öntudatos szolgálata.”

Erdély földjén persze nem Balázs Ferenc volt az egyetlen, aki ennyire „benne élt” a saját korában. Nemzedék- és kortársai, szellemi fegyvertársai között vi-

9 Balázs Ferenc a transzszilvanizmus szolgálatában. Erdélyi Fialatok, 1938/2.

szont akadtak jó néhányan, akik a világnézeti harcok kieleződése és a kisebbségi élet antinómiáinak a kiütközése idején (1932–1933) nemzetközi mozgalmak ideológiai petárdáival és szolámpatronjaival léptek poróndra, végzetesen megosztva a mi „itteni életérdekünk öntudatos szolgálatára” szegődött erőket. Balázs Ferenc, akinek megszenvedett tapasztalata, benső élménye volt a létérdekeink felismerését segítő világtávlatú gondolkodás, haláláig kitartott amellett: gondolkodásunk és életünk akkor lesz egészségesen fejlett, ha nem igazodunk kívülről vagy felülről ránk erőszakolt sémákhoz; ellenkezőleg: erdélyi szemmel, az erdélyi hagyományok szellemében magunk döntjük el, hogy a világ gondolatáramából mire van szükségünk, mit hasznosíthatunk.

Egyébként öt esztendei világjárás után, ha akarna, Balázs Ferenc akkor sem kezdhette „székely mitológiába”. Alig várja, hogy nyomdába adhassa rendhagyó útinaplóját¹⁰, és hozzáláthasson gazdasági, társadalmi és közművelődési tervei megvalósításához. Ekkorra már – miként az *Erdélyi Helikon* 1930-as ankétjából kitűnik – éles romantika-ellenesség jellemzi, s fejtegetéseiben a tényirodalom előretörésének szükségességét hangsúlyozza.

Vajon induláskori avantgárd tájékozódásának milyen szerepe van abban, hogy végül is a tényirodalomban ismeri fel az alkatának leginkább megfelelő művészi szemléletmódot? Vagy pedig a körülmények készítették arra, hogy ebbe az irányba tájékozódjék? Amint jeleztük: indulása idején elméleti érdeklődésével tűnik ki; később társadalomtudományi és filozófiai alapvetésű műveltségével szerez magának híveket és ellenfeleket; kora uralkodó és a későbbi (világ) fejleményeket meghatározó eszmevilágában éppoly biztonsággal tájékozódik, miként a többnemzetiségű Erdély sokrétű társadalmában. Ifjúkori olvasmányai és főként világművekből útja jóvoltából bensőséges kapcsolatba kerül a két világháború közötti időszak haladó törekvéseinek számottevőbb képviselőivel. Természetes hát, hogy a minden jó hatást befogadó társadalomszervező mindent a gyakorlatban próbálna ki, ami népe gazdasági, társadalmi és kulturális felemelkedését szolgálhatja – még ha kezdetben csupán egyetlen falu nyújt is színteret számára a társadalmi érvényű cselekvésre.

Filozófia és tudomány határterületén, élettények, dokumentumok és férfias, kemény líra ötvözésével írja meg mészköi éveinek tanulságát – *A rög alatt* (Torda, 1936). Végre egy könyv – adta hírül nyomban László Dezső az *Erdélyi Fiatalok*ban –, amelyik nem az elsodort, hanem a megépülő faluról szól. Ez a könyv – tette hozzá – küldetést tölt be, és sorsot formál. És valóban egyik küldetése mindjárt az volt, hogy a fiatal erdélyi magyar falukutatók ezzel köszöntötték munkássága negyedszázados évfordulóján Dimitrie Gustit, a szociológia európai hírű bukaresti professzorát. Aki viszont nyomban helyet ad folyóiratában, a *So-*

¹⁰ *Bejárom a kerek világot*. Kolozsvár, 1929.

*ciologie românească*ban *A rög alatt* méltatásának. Egy sorban a magyarországi falukutatók legvisszhangosabb – társadalmi és nemzeti felelősséget ébresztő – műveiről szóló írásokkal.

Dimitrie Gusti és az erdélyi magyar falukutatók kapcsolatának egyoldalú előtérbe állítása jó ideig nem tette lehetővé annak a tudatosítását, hogy Balázs Ferenc eredeti módon, Dimitrie Gustitól függetlenül jött rá az integrális falufejlesztésnek arra a rendszerére – és ezt Jancsó Béla már 1937-ben kifejtette –, amit a bukaresti szociológiai iskola dolgozott ki tudományos módszerességgel. Az *Erdélyi Fiatalok* falukutatói Balázs Ferenc koncepciója szerint látnak munkához 1930-ban, és ezt követően építik ki kapcsolatukat a kelet-európai rokon mozgalmakkal.

5. Miként a *Kis társadalmak önellátása* című tanulmányában kifejtette, Balázs Ferenc annak a közösségi eszmének volt a híve, amelyet nem felülről „lefelé akarnak reánk kényszeríteni, hanem amelyet alulról fölfelé magunk építünk ki”.¹¹ Erőteljesen hangsúlyozta, hogy Erdélyben csak olyan termelési csoportosulásra lehet rávenni a kiscgazdákat, amelyben ki-ki megőrizheti biztonságérzetét. Éppen ezért a közbirtokossági hagyományok továbbfejlesztését tartotta célravezetőnek, és nem a föld tulajdonjogának a megszüntetését. A két világháború között ugyanis Erdélyben még sok helyen éltek a hajdani földközösségi forma maradványai. „A komunitás hosszú évszázadokon át lehetett vagyonszövetség, a falu lakója pedig – írja Imreh István – »a községi föld társtulajdonosa is volt«. Maga a faluközösség azonban szintén lehetett társtulajdonos. A törzsi, nemzetségi szervezet formáiból kibontakozó és széki, tehát területiális, szomszédos keretekben újjárendeződő népesség nem minden területet osztott meg a falvak között. Maradt olyan is, amelyhez minden egyes település jogot formálhatott. A Moldvával szomszédos határrészek, az elpusztult települések megművelhető területei szintén több falu vagy az egész szék tulajdonává váltak.”¹²

Érthető a demokratikus hagyományokat kereső Balázs Ferenc öröme, amikor az osztásos földközösségi rendszer maradványát Aranyosszéken is fellelte. Mészköi kísérlete is azon az elven alapszik, hogy senki a mások kárára előnyhöz ne juthasson. A zöldségtermesztésre kiválóan alkalmas Kopta-kert ugyanis a közösségé volt, amelynek megvolt a maga külön szervezete és demokratikusan választott vezetősége. A nyilatkat szétosztó közgyűlésen mindenki egy szavazattal jelen lehetett. Erről mondta Balázs Ferenc, hogy „egyetemes szempontból más fölfogás helytálló, igazságosnak nem fogadható el”.

Ennyiből is kiderülhetett, hogy demokratikus közösségi hagyományokon alapuló, alulról fölfelé építkező társadalommodell megteremtésén fáradozott. Ma is megszívlelendő tétele, hogy bizonyos dolgok csak az egyénre, mások meg

11 Erdélyi Fiatalok, 1932/2.

12 *Székelyek a múltó időben*. Budapest, 1987. 121.

kizárólag a közösségre tartoznak. Az *Aranyosszéki tervekben* (1933) kifejtette: „Ami az egyén dolga, az maradjon az övé. Ami a közösségé, a közösségeknek különböző fokaié, az ismét ne csússzék át a különálló egyének hatáskörébe. Mert abból kétségtelenül baj származik, ha az egyén olyan jogokat követel, amelyek őt nem illetik; vagy pedig ha a közösség, az állam vagy akármely más közösségi csoport mélyebben belenyúl az emberek életébe, mint amennyire ahhoz joga volna.” Ma úgy mondanók: egyén, közösség és hatalom viszonyát mérlegelte. Az egyéni és közösségi szabadságjogok biztosítását csak a tökéletes demokrácia működtetésével látta megvalósíthatónak.

Bár sokan bírálták Balázs Ferencnek a kisebbségi autarchiáról vallott nézeteit, meg kell mondanunk, hogy a gazdasági világválság idején tönkrement erdélyi falvak lényegében a szövetkezeti mozgalom kiépítésének, az ésszerű termelést meghonosító gazdakörök működésének köszönhetően álltak talpra az újjászervezett Erdélyi Gazdasági Egyesület irányítása alatt a harmincas évek második felében. A kérdés tüzetesebb vizsgálata gazdaságtörténészek dolga (lenne), ám így is nyilvánvaló, hogy a mézskői kísérlet, az Aranyosszéki Vidékfejlesztő Szövetkezet kiépítése, működése termékeny hatásának bizonyult Erdély-szerte (gondoljunk csak a *Székely bánja* vonatkozó részleteire, a válság után megerősödött „szigetek” bemutatására). És még nagyobb lehetett volna az eredmény, ha nem vágja el az erőteljesebb kibontakozás útját a második világháború. Épp ezért érthetetlen, hogy a háború utáni demokratikus újramezítésben nem kaptak kellő súlyt Balázs Ferenc elgondolásai. Annak pedig máig ható következményei vannak, hogy amikor elkezdődött a mezőgazdasági nagyüzemek szervezése, az erdélyi földközösségi és szövetkezeti hagyományok teljes mellőzésével kényszerítették falvainkra a bukaresti elképzeléseket.

6. Balázs Ferenc világtávlatokat átfogó szelleme persze nem csak az erdélyi „közösséges” dolgaink újragondolásához sugall termékenyítő impulzusokat. Hiszen mindig úgy írt az erdélyi létkérdésekről, hogy közben az ún. világbajokat sem tévesztette szem elől. A kormányozhatatlanná növesztett birodalmak, az ésszerűtlen iparosítás, az egészségtelenül felduzzasztott városok stb. mind-mind azt a képzetet keltik benne, hogy az ember már képtelen áttekinteni a világ mamutszövevényét, képtelen a fejlődést kedvező irányba befolyásolni. Olyan viszonyokat és viszonyrendszereket kell kialakítani – üzeni *A rög alatt*ban a 21. század eleji emberiségnek –, amelyeket befolyásolni képes.

IV

1. A temetésén (1937. május 24.) elhangzott beszédek közül a Tamási Áronét szokták leggyakrabban idézni. Teljes joggal. De érdemes felfigyelnünk a László Dezsőére is – és nem csak azért, mert erre az egyre mondta azt Balázs Fe-

renc dán származású amerikai felesége, Christine Frederiksen, hogy „gyönyörű”. Az *Erdélyi Fiatalok* szerkesztőjének szavai ma is figyelmet kelthetnek. Balázs Ferenc jelentőségét ugyanis abban látta, hogy „amilyen mértékben követelte a nemzeti művelődés népi erők által való megújulását, épp olyan erősen harcolt azért is, hogy egész kisebbségi életünk szervesen, alulról felfelé, népi tömegeinken épüljön fel”.

Minthogy a kisebbségi modus vivendi kialakítására vonatkozó elképzelései már addig is beépültek az *Erdélyi Fiatalok* ideológiájába, érthető, hogy a lap hasábjain ennek a gondolatnak a továbbfejlesztésével foglalkoztak a leginkább. Ami nyilvánvalóan összefügg a történelmi helyzet kihívásával is, amely megkövetelte az ellentétektől szabdalt kisebbségi társadalom belső erőinek tervszerű együttműködését.

2. Jelképeket és szimbólumokat keresve, analóg helyzetből világít ma is felénk Balázs Ferenc tiszta szelleme.

Jelképes értelmű az is, hogy Christine, miután kislányukkal, Enikő-Solvejggel visszatért Amerikába, minden erejével Balázs Ferenc szellemében dolgozott tovább. „Nálunk délen – számolt be Mikó Imrének¹³ – a faji elnyomás volt szembeötlő, s én nemsokára foglalkozni kezdtem a néger kérdéssel egy közeli elszegényedett, elszigetelt kollégiumban és az Isten háta mögötti elhanyagolt néger iskolákban.” Bizonyára az sem véletlen, hogy Enikő diplomás környezetvédőként dolgozott élete során.

Christine Frederiksen huszonkét éves diáklány volt, amikor egy ifjúsági összejövetelen megismerkedett Balázs Ferencsel. Férje halálakor harmincnégy éves, fáradt asszony. „Kettőtörtem az életedet” – írta neki halálos ágyán lelkiismeret-furdalások közepette Balázs Ferenc. Christine azonban ezt nem így látta. „A legnagyobb, legérdekesebb, legokosabb és leglelkesebb emberek egyike volt, akit valaha is ismertem. [...] Azt hiszem, nagyobb boldogságban és nagyobb boldogtalanságban volt részünk, mint az emberek legtöbbszöré. Vele voltam munkájában és ideáljaiban, de nem tudtam megmenteni a túlfeszített tevékenységtől...” Mindezt abból a leveleskönyvből tudjuk, amelyet 2002-ben „*Csillaghoz kötöttük szekerünk*” címmel vehettünk kézbe Kolozsvárt – Vallasek Júlia és a Kriterion Könyvkiadó jóvoltából.

Nemcsak Balázs Ferenc, Christine is megírta közös életükre visszatekintő könyvét, hogy Enikő-Solvejg jobban megismerhesse „Feri apukát”. Az angol nyelvű kötet természetesen a Torda melletti Mészkö alabástrombányájáról kapta címét: *The Alabaster Village*. A kilencvenes évek derekán sikerkönyvvé vált az észak-amerikai unitáriusok közösségeiben. *Mészkö* címmel eddig két kiadásban

13 Vö. *Föld körüli szerelem*. Utunk, 1976/43.

látott napvilágot (2002-ben és 2005-ben, a Cerberus Könyvkiadónál) a Kolozsvárról elszármazott Kászoni József budapesti unitárius lelkész fordításában. Tőle tudom, hogy Bostonban elkészült a kétnyelvű kiadás is, több ezer példányban látott napvilágot. 2007 júniusában volt a bemutatója a Portlandben (Oregon állam) tartott univerzalista összejevetelen.

„Az erdélyi falu jövőjében a világ sorsát vélte felismerni” – ezzel magyarázta Cristine Frederiksen, hogy Balázs Ferenc messze megelőzte korát.

Műhely

PASKUCZ-SZATHMÁRY VIOLA

TÖRTÉNELMI ÖRÖKSÉGÜNK TÁRGYI EMLÉKEINEK MEGŐRZÉSE ÉS VÉDELME

„Az építészeti örökség a gazdag és sokszínű kulturális örökség pótolhatatlan megjelenési formája, múltunk felbecsülhetetlen értékű tanúja, minden ember közös kincse”. Az Európa Tanácsnak ez a megállapítása igaz bárhol, bármikor a világban, de – úgy érezzük – a mi vidékünkön, szűkebb hazánkban, Erdélyben az építészeti örökségre vonatkozóan többszörösen is az.

Manapság tudatosan s mind elterjedtebb körben használjuk a *műemlék* kifejezés helyett az *örökség* szót: *nemzeti örökség, világörökség, épített örökség*.

Mi is az örökség? A kert Kolozsvár határában, amely a szüleimtől rám maradt, az én örökségem, a kis templom, amelyet a falu egykori közössége épített, az illető falu vagy egyházközség öröksége, Fadrusz János kolozsvári Mátyás-szobra, a Főtér egy egész nemzet öröksége, és vannak olyan alkotások – épületek, épületegyüttesek, természeti kincsek –, amelyek az egész emberiség számára fontosak, üzenethordozók ezek a világörökségek.

Tulajdonképpen minden rendre az örökség részévé válik, ennek ellenére még mindig nagyon különbözik népcsoportok, országok szervezetek felfogása az autenticitás fogalmáról. Kínában például a másolat is éppen olyan értékes, mint az eredeti, vagy Lhasszában azok a templomok is autentikus „örökségnek” tekintendők, amelyeket huszonöt évenként vallási megfontolásból lerombolnak és újjáépítenek.

Ha épületekről beszélünk, tudatában kell lennünk, hogy azok nemcsak kőből, fából, téglából vagy betonból állnak, hanem anyagon túli dimenzióik is vannak. Legfontosabb a szellem, amely létrehozta a műalkotást, az építészet pedig anyagi értékhordozó.

Az építészeti örökség üzenetet közvetít, amely nem állhat meg valamilyen időhatárnál. Általában *elvnek* kellene felfogni, hogy ami megmaradt és értékes, azt maradéktalanul megőrizzük. A személyi tartalmat ennek tükrében kell jelezni. A valódi műemlék igazi dokumentuma saját magának.